

Martos Gábor

„Meg kellene végre bontani a hallgatás falát”

Ellenpontok – egy szamizdat folyóirat története

Az átlagos magyar – már amennyire 1982 augusztusában átlagos volt a Szabad Európa Rádió adásait hallgató magyar – 1982 augusztusában a Szabad Európa Rádió adásaiból értesülhetett arról, hogy Romániában ismeretlen személyek *Ellenpontok* címen egy magyar nyelvű szamizdat kiadványt jelentetnek meg és terjesztenek. Az ősz folyamán a lapról, annak újabb és újabb megjelenő (ismertté lett) számairól megszaporoztak a híradások. Októberben a rádió többször is beolvasott két, az Ellenpontok akkor megjelent 8. számában megjelent dokumentumot: az első egy Memorandum volt, melyet a lap – természetesen névtelenségbe burkolózó – készítői küldtek „*a helsinki értekezlet betartását ellenőrző madridi konferencia résztvevőikhez*” (és egyúttal a másik dokumentummal együtt eljuttattak az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, a Finn Köztársaság, a Francia Köztársaság, a Német Szövetségi Köztársaság, az Osztrák Köztársaság és a Spanyol Királyság Madridban tárgyaló képviselőihez, valamint a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumának), a másik pedig az Ellenpontok szerkesztőségének Programjavaslata a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében; ez utóbbi tíz pontban és ezen belül több mint félszáz alpontban tárta a világ elé a szerkesztőknek a kétmillió erdélyi magyarság nevében megfogalmazott követeléseit.

November 7. után azonban már (bár ha nem is teljesen váratlanul) másfajta hírek érkeztek a Szabad Európa Rádióból: ezek arról szóltak, hogy a román állambiztonsági szervek, a Securitate emberei házkutatást tartottak Nagyváradon *Tóth Károly Antal* tanár és felesége, *Tóth Ilona*, *Ara-Kovács Attila* filozófus és mások, míg Kolozsváron *Szöcs Géza* költő lakásában (illetve a későbbiekben Erdélyszerte másoknál is), valamint hogy *Tóthot* és feleségét, *Ara-Kovácsot* és *Szöcsöt* (illetve a későbbiekben másokat is) a hatóságok őrizetbe vették az Ellenpontok készítésének (illetve terjesztésének) gyanúja miatt. A további hírek az elkövetkező napokban – jórészt Erdélyből érkezett, s általában Budapestről továbbított szóbeli információk alapján – részint egyre szélesebb körű és egyre brutálisabb kihallgatásokról számoltak be, részint arról, hogy *Szöcs Géza* november 8-ra virradó éjszaka eltűnt Kolozsvárról, tartózkodási helye ismeretlen, róla ismeretségi körében senki semmilyen információval nem rendelkezik. (Azt természetesen akkor a rádió – mint ahogy más sem – nem tudhatta, hogy ebben az „eltűnésben” nem a Secu keze van-e. *Szöcsöt*, aki a közbeeső időben végig Erdélyben bujkált, csak december elején sikerült a hatóságoknak Maroshévízen kézre keríteniük, és folytathatták a kihallgatását. November folyamán a történtek ellen, illetve az eltűnt *Szöcs* érdekében Budapesten 71 magyar értelmiségi aláírásával született egy tiltakozás, amelyet aláírói eljuttattak a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökének, a Magyar Írószövetség elnökének és a magyar PEN Clubnak.)

1983 januárjában azonban mindezek ellenére egy újabb Ellenpontok-szám megjelenéséről történik híradás a müncheni rádióban, majd az utolsó ellenpontos hírek ugyanonnan már azok, amelyekből a magyar hallgató arról értesülhetett, hogy 1983 májusában a román állambiztonsági szervek – miután semmilyen konkrét tárgyi bizonyítékot nem találtak ellenük a lap készítésére vonatkozóan (hiszen a „szerkesztőségi” írógépet a sokszorosítás többi tartozékával együtt a lap készítői már a lebukásuk előtt, de érezve a közelgő veszélyt, megsemmisítették) – felfüggesztik az eljárást a lap szerkesztői ellen (természetesen azzal a „figyelmeztetéssel” megtoldva, hogy dossziéikat bármikor újra elővehetik).

Ez (vagy inkább ennek is csak néhány részlete) volt sokáig mindaz, amit Magyarországon nagyjából tudni lehetett az Ellenpontokról. Ma már azonban természetesen ennél jóval többet (még ha nem is mindent) tudunk minderről.

Az első írott híradás az Ellenpontok első négy számáról az ugyancsak szamizdat budapesti Beszélő 4., 1982 szeptemberében megjelent számában látott napvilágot (G. T. „álnév” alatt *Fényi Tibor* tollából), majd – persze csak egy még talán ennél is szűkebb olvasói körhöz eljutva – a Párizsban kiadott Magyar Füzetek 12., 1983-ban megjelent száma számolt be *Mi történik Erdélyben?* összefoglaló cím alatt több írásban a lapról, illetve a szerkesztők lebukásáról és a kihallgatásokról.

A később (és főleg persze 1990 után) itt-ott esetleg megjelenő visszaemlékezéseken, interjú-, illetve tanulmányrészleteken kívül sok adalék került napvilágra a történekről (valamint a Memorandum és a Programjavaslat szövegei) Szöcs Géza 1986-ban New Yorkban kiadott *Az uniformis látogatása* című kötetében, a kelet-európai változások után pedig két könyv is született az Ellenpontokról, ráadásul mindkettő egy-egy egykori résztvevő tollából: *Molnár János* *Az egyetlen* címen írta meg az Ellenpontok és az ellenpontosok történetét (a csaknem 350 oldalas könyv 1993-ban jelent meg Szegeden, ám végül – meglehetősen „érdekes” körülmények között – gyakorlatilag nem vagy csak alig került terjesztésre), egy évvel később pedig Tóth Károly Antal jelentette meg Svédországban *Hova-tovább?* címmel az Ellenpontok dokumentumait, valamint esszéit és tanulmányait a lapról, illetve annak „szellemi holdudvaráról”.

Maga „a szöveg”, az Ellenpontok kilenc számának anyaga azonban mostanáig – leszámítva talán néhány itt-ott megőrzött, sárguló papíron olvasható lapkollekciót – gyakorlatilag teljesen ismeretlen maradt.

Ezen a hiányon segített most a csíkszeredai Pro-Print Kiadó, amikor a Múltunk Könyvek sorozatban (néhány kísérőtanulmánnyal együtt) kiadta az Ellenpontok megjelent kilenc számának teljes (ráadásul szinte facsimile formában megjelenő) szövegét.

Az Ellenpontoknak, az *első Romániában szerkesztett, sokszorosított és terjesztett illegális sajtóterméknek, ennek a magyar nyelven megjelent romániai szamizdatkiadványnak* 1982 márciusa és 1983 januárja között kilenc száma jelent meg összesen 289 gépelt oldalnyi terjedelemben. Bár az 1. szám címlapján a megjelenés dátumaként 1981 szerepel, ez nem a valóságos megjelenés idejét takarja; az antedatálás a szerkesztők szándéka szerint a Securitate megtevesztését szolgálta. (A lapban közölt, illetve a valós megjelenés dátuma a harmadik számtól, 1982 májusától esik valóban egybe.) Ugyanakkor az utolsó, a 9. szám – bár még Erdélyben, Ara-Kovács által összeállított anyagokból, de – már Magyarországon készült a szerkesztők lebukása, illetve illegális tevékenységük beszüntetése után. (Ennek ellenére ez a lap még további számok megjelenését ígéri az olvasóknak, ám ezek már soha nem láttak napvilágot.)

Az Ellenpontok megjelenésének romániai története tehát valójában nyolc hónapot ölel fel. Ezalatt a lapnak nyolc száma készült el és jelent meg (március és október között gyakorlatilag havonta jelentek meg az újabb és újabb Ellenpont-számok), s ez a nyolc szám összesen 65 írást tartalmaz 266 gépelt oldalon. Az írások egyharmada máshol-máskor megjelent dokumentumok, illetve egyéb írások közlése (például Király Károlynak a magyar kisebbség érdekében írott beadványai, a „hatvankettek” *Malomkövek között* című, később Magyarországon is viszonylag széles körben ismertté lett levele a román értelmiségiekhez, a Kommunisták Romániai Pártjának 1931-ben megtartott V. kongresszusának a nemzeti kisebbségekre vonatkozó tézisei, *Ion Lancranjannak* akkor megjelent *Mit jelent Erdély?* című román nacionalista könyve részleteinek első magyar nyelvű fordításai), illetve a külföldi (nemegyszer szamizdat) sajtóból átvett anyag (például *Haraszti Miklósnak* a Jaruzelszki-puccsról írott értekezése, *Alexander Szolzsenyicinnek*, illetve *Barbara Wolfe-Jancarnak* a vallás szovjetunióbeli helyzetéről írott cikkei vagy egy, a Szabad Európa Rádió román adásában elhangzott, román emigráns értelmiségiek beszélgetésének magnóról leírt szövege), kétharmada azonban erdélyi szerző tollából akkor – és főleg jórészt kifejezetten az Ellenpontok részére – készült első közlés (mely írások az összes terjedelemnek több mint a felét teszik ki).

Cikkeik alatt érthető okokból akkor az esetek legnagyobb részében nem állhattak ott a szerzők nevei (kivételt a dokumentumok, illetve a külföldről átvett anyagok jelentettek), ám ma már természetesen lehet tudni, hogy a lapban tizenegy, akkor Erdélyben élő magyar szerző munkái jelentek

meg. Ezek közül mennyiségileg a legnagyobb számban Ara-Kovács Attila írásai állnak (szám szerint több mint két tucat), míg a másik szerkesztő, Tóth Károly Antal hat írással szerepel (ezek azonban terjedelmükben jelentős teret tesznek ki az oldalakon; legnagyobbbrészt az ő munkája a Memorandum és a Programjavaslat szövege is). Rajtuk kívül *Keszthelyi András* négy önálló anyaggal szerepel (Ara-Kováccsal közösen azonban további négy „hírösszefoglaló” írást készített), míg Szőcs Géának két írása jelent meg az Ellenpontokban. Jelentőségét tekintve az „egycikkés” szerzők írásai közül is mindenképpen kiemelkednek az anyagból Molnár Gusztáv (Bíró Péter néven publikált) Lengyel széljegyzetei vagy Tőkés Lászlónak az erdélyi református egyház helyzetéről írott átfogó tanulmánya. (Csak érdekességként ugyan, de érdemes lehet megjegyezni, hogy az Ellenpontok kilenc számában három vers is megjelent: ezek közül egy, *Petri György* nyilvánvalóan átvétel, míg kettőt *Molnár János* – aki akkoriban a Nagyváradtól jó ötven kilométerre fekvő Tamáshidán volt lelkész – adott a lapba; ő ezenkívül egy tanulmányt is írt a 4., elsősorban az erdélyi vallási helyzettel foglalkozó számba.)

Az Ellenpontok első hat számából egy Magyarországról becsempészett írógépen (a Romániában forgalmazott, illetve nyilvántartott írógépek mindegyikéről a Secunak ugyanis írásmintája volt, azaz a gépelés alapján bármilyen írás készítője, de legalábbis a gép tulajdonosa azonosítható volt) öt-öt példány készült Ara-Kovács Attila nagyváradi lakásában, s járt kézzel kézre a városban, illetve jutott el egy pár példány (Szőcs révén) mindenekelőtt Kolozsvárra, a 7. és a 8. szám azonban már egy ugyancsak illegális úton az országba került lengyel stencilszítanyomó „rámkán” sokszorosítva Tóth Károly Antalék váradi szuterénlakásából ötven-ötven példányban (Szőcs, Keszthelyi és mások közvetítésével) Erdély nagyobb magyarlakta városaiban is „terjesztődött”. (Egyes információk szerint ezeknek a számoknak a Magyarországra jutott példányai alapján itt ezekből újabb sokszorosított példányok is készültek, melyekből több visszajutott Erdélybe is.) Ez azt jelenti, hogy (az esetleg Magyarországról átkerülteket nem számítva) az Ellenpontoknak Romániában összesen százharminc példány forgott „közkezen”. (Az persze más – természetesen nem kevésbé fontos – kérdés, hogy a Szabad Európa Rádió adásaiból és az ennek nyomán támadt szóbeszédkekből ennél nyilván lényegesen többen szereztek tudomást a lapról, illetve annak tartalmáról.) Ez a néhány lapoldal azonban – többek között éppen elsősége folytán – mégis hallatlan jelentőséggel bírt az akkori erdélyi magyar szellemi közéletben, hatásai pedig (hogy itt és most csak Tőkés Lászlónak az ugyanebben a szellemi körben gyökerező, 1989 decemberi, a romániai változások előkészítésében az egyik legfontosabb szerepet játszó ellenállását említsük) jelentősen befolyásolták az erdélyi magyarság ön- és közösségvédelmi reflexeinek alakulását.

Az Ellenpontok legfontosabb közreműködői a lap lebukása utáni kihallgatások, majd az azt követő további sorozatos ellenőrzések, zaklatások, állásvesztések után – Tőkés László kivételével – sorra elhagyták Romániát: Ara-Kovács Attila 1983 nyarán, Tóth Károly Antal, felesége és leánya egy évvel később, Keszthelyi András 1985-ben érkezett Budapestre; Szőcs Géza 1986-ban Svájcba távozott, míg Molnár János 1989 tavaszán lépte át a magyar határt. Ara-Kovács és Keszthelyi ma Budapesten él (előbbi külpolitikai szakértő-közíró, utóbbi egy számítástechnikai cég vezető munkatársa), Molnár a szegedi egyetem könyvtárában dolgozik. Tóth és felesége négy év magyarországi hányattatás után – Kanadát is megjárva – végül Svédországban telepedett le. Szőcs 1989 decembere után visszatért Erdélybe, politikai, majd kultúrpolitikai, kultúraszervezői szerepet vállalt a romániai magyarság életében.

Egykori „közös tettük”, a „hallgatás falát” Romániában először áttörő Ellenpontok kilenc számának teljes szövege mostantól bárki által hozzáférhetővé válva ad mind pontosabb képet egy szerencsére egyre inkább régivé váló, de azért soha el nem felejthető múltrol.

Szép Szó – NÉPSZAVA
2000. november 25., szombat